

MOARTEA LUI MERCUȚIO, DUPĂ 25 DE ANI. O RELECTURĂ

DORIS MIRONESCU*

Moartea lui Mercurțio este o carte cu un profil mai puțin proeminent decât altele ale profesorului Eugen Simion. Nu face parte nici dintre marile lucrări cu miză teoretică, precum *Ficțiunea jurnalului intim*, *Întoarcerea autorului* sau *Genurile biograficului*, nici dintre monografiile sistematice, de o amploare rapsodică, precum *Scritori români de azi* sau *Ion Creangă – cruzimile unui moralist jovial*, și nici dintre cărțile de excelență literară confesivă, precum *Timpul trăirii, timpul mărturisirii* sau *Sfidarea retoricii. Jurnal german*. Ea prefățează seria de *Fragmente critice* adunate în patru volume în anii '90, dar mi se pare că se deosebește și de ele printr-o coerență retorică și doctrinară aparte. Este o carte atașantă, un instantaneu din viața literară într-un moment de mare frământare a ei, un autoportret și o exhortație totodată. Relectura ei poate lămuri atât biografia intelectuală a criticului, cât și atmosfera morală din România de la începutul anilor 1990, un moment la care suntem obligați să revenim tot mai mult astăzi. Motivele pentru a mă întoarce asupra acestei cărți sunt și personale. *Moartea lui Mercurțio* m-a impresionat la apariție, în 1993, iar poziția intelectuală propusă acolo de Eugen Simion mi-a rămas în minte, poate chiar m-a condus pe calea criticii literare. De aceea, recitind-o, fac o lectură arheologică, caut urmele impresiilor mele de acum 25 de ani și încerc să mi le explic.

Recitesc *Moartea lui Mercurțio* ca pe un simptom al unei epoci, primii ani de postcomunism, care a devenit, între timp, istorie. O istorie de hârtie de ziar, în cea mai mare parte, pe care doar *Cronologia vieții literare românești* (Simion, Cernat 2014) apărută în ultimii ani începe să o pună cap la cap. E perioada în care nucleul de autoritate al criticii literare din anii 1980, grupul de la „România literară”, s-a spart iremediabil și, odată cu el, ideea solidarității literaților români, reuniți într-un corp diafan care se numea literatura națională. Dacă Mircea Iorgulescu sau Lucian Raicu plecaseră în străinătate cu un an sau doi mai înainte, grupul care mai rămăsese a suferit ravagiile polarizării politice ale democrației mediatice (despre

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, bd. Carol I, nr. 11, Iași, România.

care și noi, cei de astăzi, mai știm unele lucruri, deși nu ne folosesc la nimic). Echipa rămasă la „România literară” a dorit să opteze între implicarea politică (opțiune susținută de Octavian Paler) și apolitism (susținut de Nicolae Manolescu), cu un vot în redacție în ianuarie 1990, iar echipa condusă de Nicolae Manolescu a câștigat. Cu toate acestea, echipa și-a schimbat curând tactica, implicându-se în lupta politică deschisă – Manolescu a candidat chiar la președinție în 1996 din partea Partidului Alianța Civică. În acest timp, Eugen Simion, adept și el al apolitismului, dar mai consecvent, a fost socotit aliat al socialiștilor lui Ion Iliescu, pe care i-ar fi cauționat prin tăcere, aflându-se pe poziții defensive pentru cel puțin un deceniu. Cartea pe care o discut oferă o privire în interiorul acestui moment, o punere de sine în pagină a criticului, grăitoare pentru ideile sale de atunci, ca și, cred eu, pentru opțiunile sale ulterioare.

Deși concepută ca o colecție de fragmente, crochiuri critice, eseuri personale și portrete literare, *Moartea lui Mercuțio* are un scenariu foarte coerent, iar întocmirea sumarului său este elocventă. O primă secțiune, cea mai amplă, se numește *Confortul ideilor* și cuprinde texte scrise în anii '80 sau texte de după 1989, care le răspund celorlalte într-un mod edificator. Sunt figurine critice, multe dintre ele dedicate scriitorilor francezi postbelici și unor isprăvi culturale românești demne de luat în seamă. Ele par să alcătuiască jurnalul de lecturi capricios al unui cititor estival, asta până când începem să observăm repetarea insistentă a unor teme și să constatăm că „jurnalul” acesta, de fapt, nu despre cărți vorbește. *Moartea lui Mercuțio* este, în multe din fragmentele pe care le cuprinde, o carte despre actul confesiunii, dificil pentru cel obișnuit să scrie mai degrabă despre alții decât despre sine. Într-adevăr, nu atât cronici literare figurează în acest volum, cât texte îndepărtate de actualitatea literară: cronici de ediții, portrete literare, evocări, note de călătorie. În special sunt texte de și despre călătorie, cronici la literatură de voiaj, reflecții despre jurnalul de vacanță. Turismul nu e văzut ca scop în sine. Vacanța generează un bagaj intelectual ce trebuie comunicat, lucru important mai ales într-o perioadă în care călătoriile sunt așa de rare: „spiritul”, cum spune Eugen Simion, se hrănește cu peisaje și tablouri de mentalități și iese sporit din întâlnirea cu celălalt. Jurnalele de vacanță, pariziană sau vieneză, apar și în alte părți ale cărții, contribuind la impresia că autorul își alege anume ținte minore ale atenției sale critice, pentru a se putea opri, în interstii, și la sine însuși. Îl preocupă „stilul călătoriei” și „romanul plăcerii”, literatura de consum, pentru citit în vacanță, sau cărțile de călătorie ale altora. Sunt tot atâtea moduri de a voiaja cu imaginația, de a renunța temporar la obligația cronicarului literaturii pentru a oferi o cronică a intimității proprii. Interpretarea mea este că nevoia detașării, a ieșirii din spuma zilelor, este pentru Eugen Simion o expresie a tensiunii remarcabile a ultimilor ani ai ceaușismului, plini de privațiuni și de sentimentul apăsător al opresiunii, dar și a degringoladei morale a primilor ani postcomuniști. „Vacanța” este atunci mai mult un semnal al dorinței de punere în paranteză a rutinei cotidiene și de întoarcere la sine.

Luându-și distanță față de lume, criticul se refugiază în sine însuși. E un timp propice pentru asta. Vârsta marchează atingerea unui prag al experienței care trebuie să-l îndemne pe autor să adopte o atitudine horatiană, recapitulativă. Tonul e dat de un cunoscut eseu, *Îmi place, nu-mi place...*, o antologie a gusturilor criticului făcută după modelul „chestionarului lui Proust”. Eugen Simion se face aici glosatorul propriilor simpatii și antipatii, oferind fiecărei preferințe, principial arbitrar, o justificare culturală care pare cam pretențioasă – strugurii sunt „fruct solar”, gutuile sunt „un fruct bătrân, scăpat dintr-o catastrofă vegetală”, armagnacul este „o băutură pentru îngerii rafinați”. Jocul pare absurd atâta timp cât nu observi că autorul caută să se fixeze nu doar prin afișarea unor opțiuni iraționale, ci și printr-o interpretare proprie a acestora. El vrea să-și facă un portret care să nu rămână la nivelul „autenticității” instinctuale, ci să încorporeze raționalitatea. Poate și lipsa de prețuire pentru confesiunea nudă, nevoia de a păstra o măsură în devoalare, îl ghidează aici pe Eugen Simion, care se menține mereu în zona marilor simboluri culturale, a marilor teme și arhetipuri. Sigur că sucii de roșii nu are cum să-l „culpabilizeze” pentru că i-ar aminti de „sângele vrăjmașilor” și că autorul se alintă. În prezentarea propriei personalități, el pune cu obstinație un filtru metafizic și nu uită nicio clipă că vorbește despre sine ca faptură culturală. Acest impuls confesiv cenzurat de pudoare (suntem, cum faimos a afirmat criticul, „o cultură a pudorii”) oferă, după părerea mea, o cheie importantă a scrisului lui Eugen Simion, poate și a atitudinii sale față de memorie și memorialistică. Memoria nu capătă preț, pentru un astfel de intelectual, decât atunci când este dublată de atitudinea intelectuală, analitică, chiar dacă asta riscă să îi afecteze autenticitatea.

Continuitatea textelor din anii 1980 cu cele din perioada 1990–1993, în această primă secțiune a cărții, este studiată. Mesajul transmis este că preocupările criticului nu s-au schimbat peste noapte. Autorul cultivă durată lungă a literaturii și înainte, și după căderea dictaturii, decupând siluete din secolul al XVIII-lea, remarcabile prin eleganța lor morală, dintr-un studiu al lui Ștefan Lemny în 1991 și celebrând o integrală lirică Baudelaire a lui Radu Cârneli în 1992, adică într-o perioadă de aprige pasiuni politice. Deși propune o imagine statuară a criticului obsedat de estetic înainte de orice, făcându-și meseria în condiții primejdioase, ca medicii de război sub bătaia gloanțelor, mesajul acestor pagini mi se pare inexact, infidel. Și nu cred că el ilustrează în mod just atitudinea lui Eugen Simion în anii de după 1989, un intelectual preocupat nu doar de frumos, ci și de starea literaturii și de prestația scriitorilor, de morala lor publică și privată. Mai important mi se pare, prin semnificația sa, un alt text, aparent preocupat tot de perenitatea impasibilă a culturii. Este vorba de *Setea de monumental și grandios*, un eseu scris pe 13 noiembrie 1984, care apreciază reeditarea *Istoriei critice a românilor* de Hasdeu. Memorabilă nu este cronică însăși, un exercițiu rutinier pentru un cronicar profesionist, ci nota lămuritoare de la final: textul, ni se spune, fusese scris într-un hol de spital, în ziua în care tatăl criticului trăgea să moară. Scriind, cronicarul își exorciza teama și suferința, se apăra „prin scriitură de un rău existențial implacabil”

(Simion 1993: 62). Textul este un exemplu eclatant al felului în care a funcționat, fără acolade flatante și metafore-simbol, „rezistența prin cultură”, vestitul mit literar al anilor '90, pe care mulți l-au criticat, considerându-l o mistificare. Iată însă că gestul cultural poate cu adevărat să ajute, să sporească forțele individului, să-l întărească. Evocând forța creatoare a polihistorului romantic Hasdeu, cronicarul se alimentează el însuși cu energia culturii, într-un transfer psihic cât se poate de real. Aș sublinia însă că acest exercițiu demonstrează doar că prin actul cultural poate rezista individul, nu și mulțimile. Identificând „monumentalul” și „grandiosul” lui Hasdeu, Eugen Simion convoca forța consolidantă și structurantă a marii culturi, transferând-o din zona edificării naționale în zona traumei personale, a bolii reale de care e cuprins sufletul și care trebuie învinsă.

Mi se pare foarte sugestiv că autorul alege să-și încheie prima secțiune a cărții cu o serie de eseuri despre pictori și pictură. Gestul mi-l amintește pe acela al lui Maiorescu din *Direcția nouă*, care îi separă pe poeții direcției noi de impostorii literari printr-un pasaj de evocare a artei antice, elogiind frumusețea veșnică și triumfătoare a unei Venere care tronează deasupra agitațiilor politice cotidiene. Contemplarea obiectului de artă, la Maiorescu, nu e doar singura tehnică potrivită pentru realizarea experienței estetice, ci este și un mod foarte subtil de a arăta că anumiți autori nu au nicio legătură cu arta. Maiorescu inventează „autonomia esteticului”, delimitând spațiul frumosului, căruia îi asociază o tehnică imposibil de mimat de către impostori. Eugen Simion împrumută retorica maioresciană, încheindu-și prima secțiune a cărții prin câteva exerciții contemplative, subliniate în titluri, precum: *Liniștea și forța*, *Ovidiu Maitec*, *Confortul ideilor*, *O natură stabilizatoare*, *Ion Pacea*, *Întoarcerea la elemente*, *Horia Bernea* sau *Apăsătoarea frumusețe*, *Corneliu Baba*. Obiectul de artă, s-ar zice, își conține propria politică, refuzând să fie echivalat cu un text discursiv. De altfel, artiștii și eseștii invocați în carte sunt, cu toții, preocupați de stabilitate, statornicie, elementar. Valorile estetice, în lectura lui Eugen Simion, se repliază asupra lor însele, într-un moment când universul lor e tulburat de agitații exterioare. Criticul, cunoscător expert al literaturii române, recurge, iată, la gesturile memorabile, fondatoare, pentru a le verifica eficiența în vremurile noi. Desigur, gestul maiorescian nu mai poate avea aceeași eficiență la mai mult de o sută de ani distanță. În loc să revrăjească literatura română și s-o abată de la pasiunile sale politice, el nu face decât să decupeze un spațiu protector pentru criticul literar. Nu e puțin lucru.

A doua secțiune a cărții, *Cultură și politică*, include doar scrieri din post-comunismul fierbinte (două texte „încep” înainte, dar „se termină” după '89), cu titluri, precum *Marea păruială*, *Cine mă manipulează* sau *Incitarea la toleranță*. Sunt texte de opinie și de mărturie, chiar dacă opinia e livrată indirect, dintr-o epocă aflată, crede criticul, într-o profundă dezordine morală. La puțină vreme după Revoluția din 1989, într-o perioadă de neașezare instituțională, de confuzie cu privire la viitor și conflicte puternice cu privire la trecutul recent, care se cerea urgent reevaluat, cărțile care își propuneau să examineze soliditatea și coerența

morală a literaturii actuale nu erau puține. Multe reputații se clătinau, nume de scriitori interziși apăreau ca niște fantasma ale unei literaturi alternative, iar istoria literaturii române se transformase, din cauza abundenței de informație nesistematică ce răbufnea din numeroase debușee, într-o fabrică de bârfe. Reparații valorice hazardate sunt cerute cu agresivitate și literatura suferă. Disocieri necesare, anterior de la sine înțelese, precum aceea dintre valoarea unei opere și moralitatea scriitorului, nu mai sunt acceptate. Nevoia civismului, descoperită după căderea regimului totalitar, le impune multora un spirit inchiizitorial, nerăbdător cu nuanțele. Inși dubioși, cu care înainte de revoluție nu-ți venea bine să te afișezi, devin acum conștiințe publice și acuzatori din oficiu ai celorlalți. Țesutul social care părușe, cu doar câțiva ani înainte, legat prin suferință și protest mut, se destramă cu fiecare clipă. Figuri agresive apar mereu în locul camarazilor afabili de odinioară, descumpănindu-l pe critic, altfel un spirit relativist. Reflexul său de bun cititor al clasicii, de la care a învățat strategii de răspuns în fața vecinului arțăgos, nu mai e de ajuns. Și totuși e singura atitudine pe care criticul înțelege să o adopte.

Este convingătoare poziția aceasta a lui Eugen Simion din textele jurnalistice ale *Morții lui Mercurio*. Criticul stă în cetatea lui de pe strada Apolodor, unde îl asediază fie praful și căldura verii bucureștene, fie urletele șantierului din preajmă, fie fumul unui făcător de mici din stradă. El încearcă să li se împotrivescă, comic, prin lectură, dar trebuie să accepte că ele funcționează într-un cu totul alt plan de existență, și că deci pretențiile literaturii trebuie să se oprească la marginea lor. Totodată, față de asediatorii ceva mai concreți (vecini care nu-l mai salută, polemisti ciudoși, care au dezvoltat peste noapte resentimente bizare), criticul răspunde prin Caragiale. El împrumută reflexele verbale ale personajului-victimă din *Situațiunea* sau *Atmosferă încărcată*, căutând să tempereze pesimismul prietenilor amarnici la viață, să corijeze maximalismul intolerant al altora, să apere principiul pluralismului față de cei care îl folosesc pentru a înăbuși orice dialog: „Domnule, i-am zis, de ce ești intolerant, de ce nu respecti opinia aproapelui tău, ce spirit democrat ești tu dacă nu admiți că eu pot avea o altă opinie politică, de ce nu primești, stimabile, dialogul?” (Simion 1993: 202). Eugen Simion caricaturizează cu talent și cu blândețe aceste comportamente excesive, își trage confrății de mânecă mai degrabă decât să-i anatimizeze. Lecția lui Caragiale este aceea a forței nuanței, a elocvenței celui redus la tăcere de voci agresive. Altfel, din multe puncte de vedere, criticul se regăsește pe poziții similare intelectualilor care-l contestă. Ca și aceștia, crede că după revoluție va urma cu necesitate o lume nouă și conchide, sentențios, că „o lume nouă nu se poate construi cu o ură veche”. Cu o încredere ce pare azi naivă, speră și el într-o nouă morală, fără a crede totuși că morală lumii noi trebuie să fie una adolescentină, maximalistă, de tipul celei care aruncă copilul odată cu apa din copăie. Într-un interviu, el speculează că după 1989 trebuie să refacem celula morală a românului prin școală și prin toate formele de educație socială, în spiritul „noțiunilor de onoare, omenie, prietenie, milă, respect față de om, toleranță și, mai ales, trebuie să facem în așa fel ca omul să respecte, în viața curentă, legea morală

și să creadă în valorile spiritului” (Simion 1993: 343). Un program utopic, de vreme ce afirmă că regenerarea morală depinde integral de educație și poate fi izolată de climatul politico-economic și de arhitectura socială a lumii noi.

Și aici, Eugen Simion își construiește propriul profil de moralist. În prima secțiune vorbise cu insistență frapantă despre genul aforistic și despre „confortul moral” dat de lectura aforismelor lui Ibrăileanu, despre „volumul conștiinței”, despre „râs și penitență”, despre scepticismul prudent față de înțelepciune al lui Confucius însuși. În a doua secțiune a cărții, el recurge la sintagme care au devenit veritabile parole personale. Simion se recomandă drept „un om pentru care adevărul există”; răspunsul pe care îl dă adversității este cel împrumutat de la Tudor Vianu: „aștept să obosească nedreptatea”. În confruntarea cu un spațiu public neospitalier, criticul caută alianța cu moralistii, citându-i adesea pe cei români. Ideea moralismului congenital al culturii române este o temă cu vechime în publicistica literară a criticului, una dintre ideile sale obsedante și, lucru curios, singura căreia nu i-a dedicat încă o carte întreagă. Moralistul este un individ repliat asupra sieși, dar atent la lumea celorlalți. Aflat la jumătatea drumului între public și privat, el își extrage din sfera privată energia morală, tăria și valorile vertebrante, dar știe că aceste valori trebuie supuse la teste, verificate și apărate în sfera publică. Convins de necesitatea unei bune gospodării a sinelui, știe că omul nu poate rămâne o insulă și că echilibrul său depinde în chip vital de ecosistemul în care trăiește. În această pendulare acrobatică între înăuntru și în afară, criticul literar caută un punct de sprijin și îl găsește: acesta va fi esteticul. Observațiile sale vor rezista în timp nu (numai) datorită valabilității lor infinite, ci materialului trainic în care au fost modelate. Iată de ce, moralist consecvent, criticul va fi și un apărător intransigent al esteticului, mergând până la a se considera trădat de cei care pun autonomia acestuia în discuție, chiar dacă o fac cu cele mai bune intenții.

Ultima secțiune, *Fragmente de jurnal. Portrete. Mici narațiuni subiective*, conține exact ceea ce anunță. Sunt texte scrise la mai multe vârste, cu o alură cel mai adesea literară, dar totodată având o dimensiune personală. Toate compun un fel de album, nu chiar sentimental, căci moralistul se păstrează dincoace de intimitatea nudă. Ultimul text al cărții (înaintea celor două interviuri – unul dinainte de '89, altul de după) expune un mic panteon privat: fotografiile de pe biroul criticului, cele mai multe fotografii de familie, dar și o imagine a lui Tudor Arghezi, autor al unui gest de supremă eleganță față de critic, la debut. E un mod de a te instala în literatura română ca într-o familie. Sunt inserate mai multe portrete ale prietenilor și colegilor: Nicolae Velea, N. Steinhardt, Perpessicius, Eliade, Mugur, Țepeneag, Doinaș și alții. Literatura română este, iată, nu doar materie pentru tratatele de istorie de specialitate, ci poate să dea conținutul unei vieți. Cunoscându-și contemporanii, admirând generozitatea unora sau mirându-se de meschinătatea altora, criticul își spune propria poveste, identificându-și, în treacăt, reperele morale. Preferă, desigur, să păstreze o figură surzătoare mereu. Își alege drept figură tutelară nu scepticul acru, ci prietenul devotat. Asta se

întâmplă în frumosul eseu – profesiune de credință care dă titlul cărții și care îl prezintă pe critic ca pe însoțitorul devotat al literaturii, gata să moară pentru ea, Mercurio, iar nu Caliban, spadasiul înflăcărat de cauza prieteniei, al cărei campion este, iar nu cârtitorul resentimentar. E un mesaj pozitiv, atașant, pentru că își afirmă încrederea în literatură într-o lume care prețuiește tot mai puțin literatura.

Înclin să cred că *Moartea lui Mercurio* impresionează și azi pentru că este o carte de morală privată, și singurele locuri în care e inadecvată e acolo unde sugerează că această morală va putea deveni una publică. Eugen Simion apare în această carte de la începutul anilor 1990 ca un ins singur, care dezvoltă strategii de răspuns la adversitatea lumii și formulează pe cont propriu lumea nouă din jurul său. El reactivează alianța sa cu lumea bibliotecii într-un mod mai tranșant și mai elocvent decât până atunci. A fost, după cum se vede, soluția corectă. Cauza literaturii a fost, ca întotdeauna, cea câștigătoare.

BIBLIOGRAFIE

- Simion 1993 = Eugen Simion, *Moartea lui Mercurio*, București, Editura Nemira.
Simion, Cernat 2014 = Eugen Simion (coordonator), Bianca Burța-Cernat (coordonare redacțională), *Cronologia vieții literare românești*, I, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române.

DEATH OF MERCUTIO, 25 YEARS AFTER. A RE-READING

ABSTRACT

The article proposes a rereading, with an archeological undertone, of Eugen Simion's 1993 book *Death of Mercutio*. The book is interpreted as a turning point in Simion's career, and also a reflection of a turning point in Romanian intellectual life, after the fall of communism. In the context of moral revaluations of great literary figures from the past and drastic repositionings in the literary field, Simion chooses a literary strategy of playing the authority of literature against the forces of politics. The article explores these very strategies.

Keywords: *Eugen Simion, postcommunism, rhetoric of literary criticism, aesthetic autonomy, moralists.*